

ІСТОРИОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

UDC: 930.2 (495) "03/11"

БОДНАРІУК Б.М.Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доктор історичних наук, доцент (Україна)**ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЕПОХУ
ПІЗНЬОЇ АНТИЧНОСТІ ТА РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ:
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті автор розглядає процес формування і головні етапи розвитку візантійської літератури в епоху Пізньої Античності та Раннього Середньовіччя (IV-XII ст.) в контексті феноменологічного висвітлення її жанрових і текстуальних особливостей. Акцент робиться на джерелознавчо-історіографічний аспект. Разом з тим, автор висвітлює духовно-світоглядні орієнтири й етичні пріоритети візантійської літературної традиції, аналізує твори найвідоміших візантійських письменників, поетів, істориків, полемістів та богословів.

Ключові слова: Візантія, візантійська література, агіографія, духовні твори, церковні гімни, проповіді, епіграми.

BODNARIUK B.M.Chernivtsi national university named after Yurii Fedkovych
Dr (History), Associate Professor (Ukraine)**FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE BYZANTINE LITERATURE WITHIN
THE LATE ANTIQUITY AND EARLY MIDDLE AGES:
SOURCE-HISTORIOGRAPHIC ASPECT**

The article examines the formation and main stages of Byzantine literature in the late Antiquity and the Early Middle Ages (IV-XII c.) in the context of phenomenological highlighting its genre and textual features. The emphasis is on primary sources, historiographical perspective. However, the author illuminates the spiritual and ideological orientations and ethical priorities of Byzantine literary tradition, the most famous Byzantine analyzes the works of writers, poets, historians, theologians and polemicists. In line with the characteristics of the phenomenon of Byzantine literature during its formation and the first archetypal stages of development undertaken in the light of major general historical events that took place in the Eastern Roman Empire (Byzantium) from its founding to the era of the Crusades, the author also examines the main types and forms of contemporary Byzantine literature, their aesthetic orientation and Orthodox didactics. Finally, on the basis of civilized society in the Byzantine era highlighted, the author exposes the essential component analysis Byzantine literature, which for centuries had a predisposition to certain social and religious transformation and change in ideological and motivational principles aimed at building a well-established vectors of official imperial culture.

In addition, author in an article focuses on differences of Late pagan literature of early Christian writings. In particular, he notes that Christian rhetoric-sophists tried to build on the ruins of pagan new content, but the shape on the base of the old culture. In a typical example highlights the role of activity the school of Gaza, where for IV-VI centuries blossomed and developed the same genre that successfully developed in the old pagan schools. When creating works of Christian content and direction rhetoric hazka school filled their comparisons with the heroes of Greek mythology and historical details of classical pagan times.

On the other hand, the author stresses that the process of assimilation originally Christian literature genre forms and methods, verbal expression have been developed pagan literature,

and the gradual break it most clearly observed in Christian poetry in definite period. Next Byzantine Orthodox development - both ecclesiastical and secular - literature in all its genres differences occurred in aligning most common ancient literary models focused on strengthening the spiritual and philosophical, moral and ethical priorities, common in the Byzantine (Eastern Roman) society.

Keywords: *Byzantium, Byzantine literature, hagiography, spiritual works, hymns, sermons, epigrams.*

БОДНАРЮКЪ.М.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
доктор исторических наук, доцент (Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ВИЗАНТИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЭПОХУ ПОЗДНЕЙ АНТИЧНОСТИ И РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ: ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКО-ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье автор рассматривает процесс формирования и основные этапы развития византийской литературы в эпоху Поздней Античности и Раннего Средневековья (IV-XII вв.) в контексте феноменологического освещения её жанровых и текстуальных особенностей. Акцент делается на источниковедческо-историографический аспект. Вместе с тем, автор освещает духовно-мировоззренческие ориентиры и этические приоритеты византийской литературной традиции, анализирует произведения наиболее известных византийских писателей, поэтов, историков, полемистов и богословов.

Ключевые слова: *Византия, византийская литература, агиография, духовные произведения, церковные гимны, проповеди, эпиграммы.*

Ранньовізантійська література – частина великого цілого: культури Раннього Середньовіччя від Атлантики до Месопотамії. Як стверджують дослідники, зокрема С.Аверінцев, “культура Раннього Середньовіччя повинна бути осмислена виходячи із сукупності зв’язків суспільного життя Раннього Середньовіччя. Проте суспільне життя цієї величезної епохи – протирічне явище, яке ставить перед наукою проблеми, котрі до цього часу не можуть вважатися вирішеними. Зрозуміло, що ці проблеми можуть вирішуватися лише в спеціальних дослідженнях з історії суспільства. Дослідження по історії літератури може тільки дотично й опосередковано послугувати їх розробці” [2, с.5].

Разом з тим, відомий російський візантиніст відзначає не лише доречність, а й необхідність вивчення саме ранньовізантійської літератури, котра допомагає пролити світло на духовні глибини “таємничої і малозрозумілої” візантійської цивілізації [1, с.6]. З іншого боку необхідно підкреслити, що вивчення історії візантійської літератури і в наш час залишається надзвичайно складною проблемою, пов’язаною з вимогою залучення методологічного інструментарію цілої низки суміжних гуманітарних дисциплін.

Візантиністи зазвичай визначають літературу як сукупність написаних текстів, включаючи у цей список роботи по праву, наукові, медичні й географічні твори. Однак, на думку іншого відомого візантиніста сучасності – А.Каждана, у більшості наукових праць, присвячених проблемам візантійської літератури, автори не окреслюють і не виділяють відмінності між власне літературою та писемністю [46, с.9]; крім того, як підкреслює А.Каждан, вчені у більшості випадків навіть не ставлять питання про те, що перетворює певний текст на твір літератури [46, с.9].

За визначенням самого А.Каждана, метою юридичних, астрономічних або медичних текстів, котрі в принципі відносяться до галузі “природного висловлювання”, є простий вираз думки, де ідея формулюється чітко й зрозуміло; а література починається там, де текст не лише несе в собі смислове навантаження, а й створюється мовою, яка ґрунтується на грі здатних до змінювання форм. Отже автор літературного тексту ставить за мету не просто висловити ідею за

допомогою значимих, оформлених речень, – він також прикрашає її не обов'язковими для передачі понять “*формами*”, котрі не формулюються, і по суті не можуть формулюватися в словах.

Будь-яка фігура мови, наприклад, анафора, не виражає сама по собі жодного поняття або ідеї, вона не додає конкретного відтінку авторському замислу, але саме анафора (в числі інших фігур: алюзій, ритму, алітерацій) перетворює “*природне висловлювання*” у літературний твір [46, с.11]. Щоб краще зрозуміти суть окресленої проблеми, спробуємо провести більш чітке розмежування між літературним і нелітературним текстом. Для прикладу розглянемо двох візантійських письменників XI ст.: один з них, Симеон Сиф, склав вчений компендіум про якість їжі, інший, Кекавмен, написав труд під назвою “*Розповіді та поради*” або “*Стратегікон*” [50]. Книга Сифа належить до жанру дидактичних напучень. Серед інших речей цей візантійський автор вмовляє своїх читачів не їсти оленини і пояснює, чому м'ясо оленя може бути шкідливим, особливо влітку.

В “*Розповідях*” Кекавмена міститься схожа порада: не можна вживати гриби, оскільки багато людей отруїлося ними [46, с.12]. На перший погляд, наведені твердження ідентичні, однак у дійсності вони мають абсолютно різні функції. У Сифа це суто інформативна, концептуальна, нелітературна фраза, її значення вичерпується прямим смислом. У Кекавмена дана фраза є невід'ємною частиною більш загальної ідеї автора: цей світ небезпечний для людини, він загрожує їй різними неприємностями, люди повинні боятися наклепу, ошуку, немилості влади, фінансового краху і стихійного лиха; отруйні гриби складають лише елемент в ланцюгу нещастя та пасток, які підстерігають людину.

Кекавмен ніде вербально не формулює свій принцип, котрий можна би було резюмувати як “*остерігайся усього*”, проте, накопичуючи багато конкретних випадків, він неухильно веде читача до прихованого ним висновку. Саме з таких елементів, як ці невисловлені прямо твердження, починається література, і візантійська ранньосередньовічна література не є в даному сенсі винятком.

Таким чином, під феноменом літератури необхідно розуміти літературу не як сукупність написаних текстів, а як систему способів та засобів, котрими користуються автори, щоби виразити (виявити на знаковому, образному рівні) себе. З іншого боку, література – це перш за все авторська “*манера поведінки*”, використання образів та фігур. Там, де відсутні образи і фігури, там відсутня й сама література. Означена дефініція безпосередньо стосується і феномену ранньовізантійської літератури; крім того, необхідно підкреслити, що головне – не те, що було написано, а те, як було написано, не сукупність текстів, які збереглися, а мистецтво художнього висловлення власних (суб'єктивних) ідей того чи іншого автора.

У зв'язку з тим, що низка вчених робить наголос на класифікацію візантійської духовної і культурної спадщини, вони, природно, майже повністю залишають поза увагою візантійську естетику. Цікаво відзначити, що це концептуальне нехтування естетикою візантійської духовності вчені переклали на голову самих візантійців, мотивуючи дану позицію доволі оригінально: їхня література ними самими не розглядалася як читання, котре приносить задоволення.

Оскільки візантійська літературна продукція оцінювалась дослідниками з точки зору античної літературної естетики, занепад візантійських літературних смаків нібито був очевидний. Твори візантійців більшістю дослідників XX ст. вважалися спотвореною формою античної літератури, блідим наслідуванням великим взірцям, спотвореним дзеркалом, безуспішною гонитвою за античним стилем. Однак на сьогоднішній день в історіографії, присвяченій історії візантійської літератури спостерігаються суттєві зміни: літературна традиція ромеїв почала наново оцінюватись та переосмислюватись. Зрештою, актуалізоване висвітлення феномену візантійської літератури на цивілізаційному рівні також дозволяє більш широко і об'єктивно розглянути духовну, морально-етичну, світоглядну і ментальну складові ранньовізантійської православної цивілізації. Особливості саме літературної традиції, яка у Східній Римській імперії ґрунтувалась, в першу чергу, на усталених церковних соціумних пріоритетах, вплинули і на формування у подальшому загальних культурно-мистецьких орієнтирів християнізованого населення Візантійської держави.

Джерельна база по темі є обширна і багатожанрова; крім того, період розвитку візантійської літератури з IV до XII ст. має два внутрішні етапи – перший (IV-VIII ст.) і другий (IX-XII ст.). Характеризуючи літературні твори Пізньоантичної доби (IV-VI ст.), необхідно констатувати, що найбільш яскраві й типові з них були написані авторами, які отримали освіту у газькій школі. Літературний спадок епохи перехідного періоду від Античності до Середньовіччя вчені поділяють на три типи творів: 1) суто християнські по духу (екзегетичні твори Прокопія, агіографія Феодора); 2) язичницькі (поезія Іоанна, декламації Хорикія); 3) твори християнські, які запозичили форму з язичницької поезії [108, с. 14].

Це пояснюється тим, що в Газі, як в жодному іншому центрі еллінської культури на Сході, надзвичайно довго і міцно зберігались язичницькі вірування. Не випадково Ієронім, час свідомого життя котрого припадає на другу половину IV і перші два десятиліття V ст., називав Газу містом язичників (*“Життє Іларіона”*, Гл. 14). Деякі філософи, вихованці цієї школи, намагались навіть зблизити християнство із вченням Платона (діалоги Енея), а поети газької школи, єдині в усьому греко-римському соціумі того часу, створювали прями наслідування древнім язичницьким поетам: Анакреону наслідував Іоанн (V ст.), трагікам – Тимофій (кінець V – початок VI ст.) [108, с. 14].

Християнські риторичні софісти намагались звести на уламках язичництва нову за змістом, але стару по формі культуру. У газькій школі тієї епохи процвітають ті самі жанри, котрі успішно розроблялися в язичницьких школах риторів-софістів. Так, одна з декламацій Хорикія присвячена питанню про те, які слова промовила би Афродіта, відправившись на пошуки Адоніса. Навіть при створенні творів християнського змісту і спрямування риторичної газької школи наповнювали їх порівняннями з героями давньогрецької міфології та з історичними деталями язичницьких часів (наприклад, *“Енкомії Прокопію”* Хорикія).

Процес першопочаткового засвоєння християнською літературою форм і методів жанрової, словесної виразності, які були розроблені язичницькою літературою, і поступовий розрив з нею особливо чітко спостерігається в християнській поезії IV-VI ст. Саме ця ознака – наслідування взірцям язичницької літератури або відхилення від них – розділяє християнську поезію IV-VI ст. на поезію традиційну і нову [41, с. 18]. В традиційній поезії зберігаються незмінними не лише самі жанри, запозичені з літератури язичницької (гімн, епіграма, епітафія, дидактичний вірш, гномі, поема, екфрасис), але й ті самі метричні принципи віршотворення, хоча грецька мова на середину VI ст. вже перестала відчувати різницю між довгими та короткими складами [41, с. 18].

Крім того, у VI ст. в поезії відбувся і повний розрив зі старими нормами античної метрики, і це, зокрема, спостерігається у творі відомого тогочасного поета Романа Солодкоспівця. З його ім'ям пов'язане виникнення нової поезії у візантійській літературі – нової і за змістом, і за формою, і за жанровими, і за метричними ознаками [14, с. 437]. Роман Солодкоспівець – автор понад тисячі церковних пісньоспівів, котрі дають право назвати його справжнім реформатором візантійського віршоскладання: він перший з християнських поетів почав писати за тонічним принципом і тим самим наблизив церковні пісньоспівів до живої розмовної мови, зробив їх зрозумілими і близькими для усіх своїх сучасників.

Роман Солодкоспівець – творець двох нових поетичних жанрів, названих ним кондаком та ікосом. Кондак – літургійна поема, присвячена опису будь-якого церковного свята або епізоду з життя як легендарних героїв Старого Завіту, так і християнських святих. Ікос – детальне пояснення, часто з моралізаторською метою, яке супроводжує кондак [14, с. 438]. Таким чином, кондак та ікоси складають єдине ціле: кондак (завжди один) передує ікосам, кількість котрих коливається від одинадцяти до двадцяти восьми. Враження єдності досягається завдяки тому, що заключні слова кондака повторюються у кінці кожного ікосу. Це поєднання кондака з ікосами дало гнучку поетичну форму, яка відкривала великі можливості для виразу емоцій у духовній літературі Візантії [14, с. 440-441].

Візантійська проза склалася під впливом необхідності захисту і обґрунтувань основних положень ортодоксального християнства в суперечках з язичниками та єретиками. Це покликала до життя такі жанри, як полемічні філософсько-богословські промови екзегеза (тлумачення), стромати (дослівно – *“килими”*, тобто напучувальні *“слова”* морально-етичного змісту), гомілії

(проповіді). Посилення ролі Церкви у політичному та духовному житті Імперії відбилосся на розвитку красномовства (риторики), яке стає відтепер духовною “зброєю” Церкви (утішні промови, епітафії, палінодії, панегірики святим). Виникає і суто середньовічний, специфічний жанр агіографії. В антиєретичних творах погляди супротивника одержують просторовий вираз; цьому сприяє форма діатриби (бесіда, розмова) [86, с.362].

Наступний жанр, поширений в християнській візантійській прозі IV-VI ст., – жанр екзегези; йому віддали данину всі відомі християнські письменники. Своім корінням цей жанр сягає язичницької літератури, де тлумачення творів Гомера, Піндара, Платона, Аристотеля, Демосфена та інших знаменитих авторів стародавніх часів мало давню і безперервну традицію. Християнська екзегеза Александрійської школи з її алегоричним методом представлена, перш за все, творами Отців Церкви Св. Афанасія [8, с.39-44] і Григорія Ниського [23, с.85-87]. Більш раціоналістичною є екзегеза в трудах представників історико-граматичної Антіохійської школи – Василя Кесарійського [13, с.54-65] та Іоанна Золотоустого [34, с.90-94].

Ще один жанр давньогрецького красномовства – жанр похвальної промови – з IV ст. також стає поширеним у візантійській християнській літературі. За своїми жанровими ознаками він не зазнає значних змін порівняно з пізніми взірцями язичницької риторики – творами Фемістія, Гімерія, Лібанія [72, с.65-88]. На VI ст. припадає розквіт як життійного жанру, так і епістолярного (листування).

Подібно епістолярному жанру, який не зазнав суттєвих змін у формальних прийомах, вироблених античною традицією, жанр візантійської історіографії переважно також залишився без нововведень. Й хоча труди ромейських історіографів різні за масштабами розповідей, за якістю психологічної характеристики історичних діячів, які зображувалися, за критеріями у відборі фактів, не говорячи вже про індивідуальну обізнаність і талант автора, все ж техніка історичної оповіді, її завдання залишилися такими самими, якими вони були в історіографії античній.

Історіографічний жанр вперше у християнській літературі отримує значний вираз у VI ст., розвиваючись головним чином у двох напрямках: всесвітня хроніка та історія у прямому сенсі цього слова. Всесвітні хроніки склалися у більшості випадків ченцями; в хронологічній послідовності вони описували події “Від сотворіння світу” приблизно до того часу, очевидцями котрого вони були. Зазвичай, автори намагались лише перерахувати і стисло описати важливі з їх точки зору події, іноді навіть легендарного характеру [1, с.15].

З хронографів VI ст. відомими й популярними були Гесихій Мілетський, Іоанн з Антіохії та Іоанн Малала. Малала – найбільш талановитий автор серед тих, хто писав у жанрі всесвітньої хроніки. Його “*Литонис*” користувався великим успіхом у сучасників і мав значний вплив на наступних хроністів, послугувавши їм взірцем для творів такого роду. Така популярність опусу Малали була викликана головним чином простим та зрозумілим стилем, який нагадував народні оповіді [1, с.6].

Автори, які працювали в галузі власне історіографії, описували не такі великі хронологічні періоди, як хронографи. У більшості випадків це була сучасна їм історія або близький до неї період. За взірці історичної оповіді вони найчастіше брали твори Геродота, Фукідида, Полібія, Тацита й Аппіана. Запозичення візантійських істориків полягали у намаганні широкого висвітлення подій, уяскраву вираженій вільній манері розповіді, у використанні міфологічних образів, у поданні прямої мови деяких дійових осіб.

Серед представників історіографії VI-VII ст. найбільший інтерес викликають Прокопій Кесарійський – автор “*Історії війн Юстиніана з персами, вандалами і готами*” й “*Таємної історії*”, Агафій Міринецький – автор труда “*Про царювання Юстиніана*” і його продовжувач Менандр Протиктор, Феоділакт Симокатта – автор “*Історії*”. В центрі уваги усіх цих авторів – війни імператорів Юстиніана та Маврикія, але оцінки їхні різні: оцінка Прокопія в його “*Таємній історії*” – це оцінка опозиціонера по відношенню до василевса; вона вкрай протилежна духу і спрямуванню історичних праць Агафія та Менандра. Дещо дистанціюється від них і Феоділакт [2, с.23].

Характерною рисою творів Прокопія і Агафія є їх багатоплановість: вона дозволяє авторам охоплювати багато подій соціально-економічного та духовного життя людей того часу, повідомити важливі дані етнографічного та географічного характеру; разом з цим згадуваним авторам вдається подати живі портретні й характерні замальовки відомих в ту епоху особистостей:

наприклад, енергійного, завбачливого у військових діях полководця Велізарія в *“Історії Війн Юстиніана”* або підступного та жорстокого Юстиніана в *“Таємній історії”*, красномовного Айста, родом з Колхіди, істинного патріота – в опусі Агафія *“Про царювання Юстиніана”* [108, с.27].

Період візантійської культури, який охоплює біля трьохсот років (від смерті Юстиніана в 565 р. до Константинопольського собору 843 р.), зазвичай, називають *“темними віками”*, до якого входить і доба іконоборства. Цей період характеризується поширенням і домінуванням в літературі чернечої ідеології та вченого богослів'я, вплив котрих охопив усі галузі інтелектуального життя Імперії. Чернецтво, яке приймало до своїх лав представників усіх станів візантійського соціуму, на кінець VI ст. надзвичайно збільшилося у кількісному відношенні та зосередило у своїх руках значні матеріальні багатства. З VII ст. монастирі перетворились на процвітаючі культурні центри, і різким контрастом для них були дрібні міста з їх становою та майновою диференціацією, заколотами, епідеміями [38, с.49-50].

Крім монофізитської та іконоборчої літератури, яку згодом було знищено, найпоширенішою формою богословської полемічної літератури був успадкований від античності філософський діалог; в епоху палкої релігійної полеміки його цінували найбільше. Характерними для цього жанру є такі твори, як *“Питання та відповіді”* Афанасія Синаїта (VII ст.) і *“Діалог з Маніхесем”* Іоанна Дамаскіна, спрямований проти павликіан в цьому жанрі писались і популяризаторські твори, подібні *“Повчанню старця”* Іоанна Єрусалимського. Цей типовий опус тієї епохи написаний простою мовою у вигляді жвавої бесіди [38, с.50].

З метою вузько практичною пишуться посібники для засвоєння основних положень християнської етики, які нагадують гномічні збірки античної епохи; такою є збірка афоризмів Таласія (650 р.) під назвою *“Про благість і утримання”*, побудована у формі чотирьох центурій (тобто циклів по сто афоризмів), з котрих кожна являє собою акровірш: вишуканість форми повинна компенсувати одноманітність змісту [94, с.22].

Зниження візантійської шкільної освіти створило сприятливий ґрунт для поширення популярних і доступних малоосвіченому читачеві творів, з яких найпопулярнішим у VII-VIII ст. став *“Луг Духовний”* (*“Лимонар”*) Іоанна Мосха. Як у жанровому відношенні, так і в сенсі внутрішньої структури *“Луг Духовний”* – твір, на перший погляд, аналогічний *“Лавсаїку”* Палладія Єлинопольського (VI ст.) [76]. В обох випадках авторами були зібрані й літературно оброблені різні випадки з чернечого побуту. Однак при співставленні цих, нібито схожих, збірників стає очевидною різниця між ними – наслідок різних епох, світоглядів і різних завдань, які стояли перед авторами [106, с.220].

Палладій, як відомо, писав раніше Мосха, коли ідея чернечої аскези ще вимагала тлумачень та осмислень. Агітаційна мета визначила своєрідну манеру викладу у Палладія – діловитість розповіді, поєднану з простодушністю. Від цієї епічної манери у Мосха не залишається нічого. Він лірик і дидактик, який творить в епоху повного утвердження і апогею візантійського чернецтва. Його вступ набагато ліричніший та емоційальніший за ґрунтовності нарративної історії у Палладія. У своїй короткій розповіді Мосх майстерно вплітає етичні положення християнства, уміло варіюючи при цьому засоби емоційного і психологічного впливу, від прямих рецептів поведінки до напучувальних епізодів візіонерського характеру і різних випадків, з яких можна *“витягнути”* приклад для повчання [106, с.221].

Якщо у Палладія Єлинопольського домінує спокійний опис аскези, то у Мосха в центрі уваги – кара за порушення християнської етики або за відступ від ортодоксії. Саме так відбувається у VIII ст. внутрішня трансформація жанру. Біднішим і однобічнішим за *“Луг”* виглядає твір учня Мосха – Софронія, майбутнього Єрусалимського патріарха. Його *“Сім декад про чудеса”*, які з'явилися в результаті подорожі автора Єгиптом, написані по шаблону *“Діань святих”* і розмаїття в них проступає лише за рахунок географічних та етнографічних екскурсів [886, с.388].

На початку VII ст. уз'язку з постійними війнами і епідеміями та посиленням соціальної нерівності серед різних верств населення Імперії в агіографічній літературі утверджується тип безсрібника, щедрого милостивця, відданого аскезі, яка проявляється в турботі про бідних [29, 30, 31, 32]. Цей тип має праобраз в реальній історичній особі. На межі VI-VII ст. в Александрії

великою популярністю користувався гурток Іоанна Милостивого – патріарха, який роздав усе своє майно жебракам [86, с.389].

За рахунок власних коштів Іоанн викупував полонених під час перського нашествия. Він помер на шляху до Константинополя, куди прямував після вторгнення персів на африканську територію просити про військову допомогу. “*Житіє Іоанна Милостивого*” було написано Леонтієм, єпископом Неаполіса на Кіпрі, талановитим письменником-агіографом. Тему цього життя повторює написане пізніше “*Житіє Філарета Милостивого*”, де міститься багато фольклорних епізодів і побутових деталей тогочасного ромейського соціуму [86, с.390].

Ці загальнодоступні агіографічні оповіді доповнюються творами іншого роду. Зростання монастирів і виникнення при них загальноосвітніх шкіл дали привід для проникнення в житійну літературу рафінованої риторики; з’являються також часті відступи на наукові теми. Іноді житіє цілком приймає форму вихвальної промови – енкомія. Деякі автори суміщали у своїй творчості обидва ці напрями: у видатного стиліста Леонтія в “*Житії Симеона з Салоса*” вишукана риторика вживається із сучасною письменнику народною мовою. Софроній, у свою чергу, написав енкомій мученикам Киру та Іоанну, біля мощів яких, за переданням, автор зцілювався від сліпоты [106, с.225].

Були також агіографи, які обирали для себе лише другий напрямок, і найбільш яскравий серед них – митрополит Нікеї Ігнатій, який жив на межі VIII-IX ст. В написаних ним житіях Георгія Амастрідського [32], патріархів Тарасія й Никифора характерні штучні нагородження риторичних прикрас, які відсувають на другий план сюжетні завдання агіографічних творів.

В галузі поезії неабиякою оригінальністю позначені афористичні вірші Касії – вченої черниці. Тематика її поезії надзвичайно різноманітна, але перевагу вона віддавала моралізаторським триметрам. У своїх віршах Касія засуджувала глупоту, жадібність та інші людські вади; вона також висміювала лицемірство й підступність, з котрими вона неодноразово стикалася в житті [47, с.319-321].

Візантійська літературна традиція другої половини IX-XII ст. характеризується розвитком світських жанрів і виникненням одного нового – віршованого роману. Цей жанр пов’язаний з ім’ям Феодора Продрома [107, с.11]. Перший досвід переробки пізньоантичного роману часів другої софістики, а саме “*Любов Ісмінія та Ісмїни*” Євматія Макремволіта (на основі “*Левкіппи та Клітофонти*” Ахілла Татія) [28], з’являється незадовго до Продрома у прозаїчній формі. Це стилістичне наслідування “*Листам Аристенети*”. Від другої софістики автор успадкував любов до екфраз, а християнська епоха відбилась у ньому великою кількістю алегорій протягом усієї оповіді. За взірцем “*Ефіопіки*” Геліодора Продром написав понад чотири тисячі ямбічних триметрів про пригоди закоханих Роданти і Досікла, які вимушено розлучилися [84, с. 7].

Поетична форма у візантійській літературі X-XII ст. була прогресивною на тлі загального розвитку романтичного жанру. Це наближало роман до народної творчості. Однак роман Феодора Продрома ще не позбавлений сухої книжності: автор зловживає античними ремінісценціями та риторикою. У подальшому поетична форма роману звільняється від цих штучних елементів і збагачується за рахунок народної лексики та художніх засобів, властивих народній творчості [107, с.12].

Прикладом такого якісно нового візантійського роману слугує “*Дросилла і Харіклі*” Микити Євгеніана. Не дивлячись на те, що сюжетна лінія частково запозичена у Продрома, творчість Євгеніана не є сліпим наслідуванням. В “*Дросиллі і Харіклі*” фігурують різні за розмірами пісні з рефренами, листи, монологи; і в цьому ліризмі у Євгеніана набагато більше відповідності поетичній формі, ніж у Продрома. Роман Євгеніана приваблює також і своїми реалістичними рисами: дія, на відміну від роману Продрома, відбувається на селі, дійовими особами виступають прості люди; крім того, автор підкреслює їхню високу моральність [107, с.13].

Старшому сучаснику Євгеніана, Константину Манассі, належить роман “*Арістандр і Калітея*”, складений вже “*політичним*” віршуванням; й хоча сам текст роману не є оригінальний, саме він визначає лінію розвитку романів епохи Палеологів. З іншого боку, заслуга Продрома та інших романістів XI-XII ст. – Михайла Гліки, Михайла Аплухіра [71, с.229-234], Птохо-Продрома, Іоанна Цеца, полягає в тому, що вони відкрили народній лексиці шлях у книжкову

поезію. Серед цікавих та оригінальних творів візантійської перекладної літератури XI-XII ст. можна згадати збірку байок “Каліла і Дімна” (“*Стефаніт та Іхнілат*”), “*Книгу Синтипи*” та ін. Зрештою, у XII ст. завершується і друге “*Відродження*” для візантійської літератури.

З візантійської літературної спадщини IV – першої половини IX ст. варто виділити імена, які увійшли до золотого фонду світової духовної культури. Зокрема, це Синесій [95, с. 113-120], Палладій Єлинопольський [767], Феодорит Кирський [104, с. 127-132], Христордор Коптійський, Нон з Наполіса, Іоанн Малала, Кирило Скифопольський [50], Еней Софіст, Хорикій, Євнапій, Олімпіодор [75, с. 147-148], Прокл Діадох [87, с. 146-147], Георгій Пісида [17, с. 237-239], Касія [47, с. 319-321], Феодор Студійський, Феофан, Іоанн Дамаскін [33, с. 271-278], Леонтій з Неаполіса, Ігнатій, Бабрій [9, с. 268-270], Ліваній [59, с. 581-587] та інші.

З відомих та популярних авторів-візантійців другої половини IX-XII ст. до світової культурної скарбниці увійшли Фотій, Арефа Кесарійський [6, с. 49-53], Симеон Метафраст, Константин Порфірогенет, Симеон Магістр (Логофет), Євстафій Солунський, Іоанн Кіннам, Михайл Пселл, Кекавмен [49, с. 165-167], Псевдо-Ісихій (Гесихій) [38, с. 167-170], імператриця і поет Анна Комніна [5], Никифор Врієнній [73, с. 172-179], Феодор Продром, Михайл Аплухір [71, с. 229-234], Микита Євгеніан, Іоанн Цец, Лев Філософ, Коміта Схоластик, Іоанн Кіриот (Геометр), Іоанн Макропод, Миколай Каллік, Іоанн Апокавк, Еней Софіст [114, с. 157-161], Фемістій [103, с. 609-620], Птохо-Продром [89, с. 212-219] та інші.

Переходячи до аналізу тематичної історіографії варто зазначити, що дослідженням феномену візантійської літератури займалося обмежене коло дослідників, оскільки ця галузь візантиністики є надзвичайно складною, і дана складність пов’язана в першу чергу з текстологічним аналізом творів та їх науковою інтерпретацією. Загальні аспекти історії візантійської літератури розглядали в своїх публікаціях такі відомі європейські вчені XIX – початку XX ст. як Г.Герцберг [18], А.Васільєв [14, 15], С.Шестаков [111, 112], К.Рот [93], К.Успенський [99], Ш.Діль [26], Хр.Лопарев [66]. Цінні думки з приводу характерних рис ранньовізантійської літератури висловили перший український візантиніст Юліан Кулаковський у своїй тритомній “*Історії Візантії*” [53, 54, 55] та відомий російський вчений Ф.Успенський [100, 101, 102].

Радянська візантиністика так само приділила увагу проблемам вивчення феномену візантійської літератури, її традиціям, жанровим особливостям, поетичним і риторичним формам, дидактичній і духовній (світоглядній) спрямованості тощо. Серед низки монографічних досліджень, де висвітлюються питання виникнення, формування, становлення і етапів розвитку візантійської літератури з її палеографічною специфікою, необхідно згадати роботи Р.Бартікян [10], Е.Гранстрема [20, 21], З.Удальцової [97, 98], А.Рудакова [94], О.Сиркіна [96], Ю.Шульца [113], А.Дьяконова [27], Г.Курбатова [56, 57], А.Каждана [40, 41, 43, 44, 45, 46], Н.Пігулевської [79, 80, 81], І.Медведева [69, 70], В.Ліхачової [65], Г.Літаврїна [63, 64], М.Левченка [58].

Варто виділити й ґрунтовні фахові праці (статті, повідомлення, книги) С.Полякової [83, 84, 85], Л.Фрейберга [106, 107, 108], Т.Попової [86], Ш.Ніцибідзе [74], В.Неронової [72], Я.Любарського [67, 68], Е.Ліпшиц [60, 61, 62], М.Кривова [51], В.Кузьміної [52]. В них вчені вивчали різні сторони візантійської літературної спадщини, творчість найбільш відомих письменників, поетів, церковних діячів та філософів. До кола їхніх інтересів потрапили такі автори як Роман Солодкоспівець, Іоанн Ефеський, Паллад, Никифор Хрисоверх, Миколай Месарит, Псевдо-Методій Патарський, Іоанн Золотоустий, Никифор, Кекавмен, Анна Комніна, Стефан Сахлік, Ліваній, Ієшу Стилїт, Паллад Александрійський, Веніамін з Тудели, Євмафій Макремовліт та ін.

Необхідно також констатувати, що дотичний матеріал з історії візантійської літератури IV-XII ст. міститься в монографіях сучасного французького візантиніста А.Гійу [19], московської дослідниці К.Хвостової [109], американського історика Д.Райса [90], публікаціях відомого угорського візантинознавця І.Ірмшера [35]. Разом з тим, одними з найбільших авторитетів з історії візантійської цивілізації та її літературної спадщини у XX ст. залишаються три російські фахівці – С.Аверінцев, А.Каждан і М.Бібіков.

Академік С.Аверінцев [1, 2] комплексно досліджував поетику та риторичну ранньовізантійської літератури, одночасно аналізуючи загальні витоки європейської літературної традиції і типологію ставлення до книги в культурах Стародавнього Сходу, Античності та Середньовіччя. М.Бібіков [11] спеціалізується на візантійській історичній прозі в усіх її проявах, особливостях та досягненнях. Однак найсхвальнішими відгуками серед вчених сучасності користується узагальнююча праця А.Каждана “Історія візантійської літератури (650-850)” [42], де автор вперше у світовій історіографії зробив спробу концептуально осмислити і розглянути феномен православної візантійської літератури в усій його строкатості, розмаїтості, неповторності та естетичній неоднозначності. У своїй книзі А.Каждан розглядає історію візантійської літератури не як серію риторичних вправ окремих ерудитів, а як організм, котрий живе та розвивається, і де творчість визначалась перш за все розумом, талантом і духовними властивостями письменників. Дослідник спромігся показати й довести: візантійська словесність, при всій її своєрідності, існувала за тими самими законами, що і будь яка інша середньовічна література.

Слід відзначити, що А.Каждан всебічно проаналізував творчість найбільш вагомих і одночасно типових авторів-інтелектуалів, які протягом другої половини VII – першої половини IX ст. формували і визначали рівень візантійської літератури. А.Каждан, зокрема, вивчає творчий здобуток Андрея, митрополита Критського, Феодора Студита, Германа I, патріарха Константинопольського, Іоанна Дамаскіна, Варлаама, Косьми Маюмського. Окремо видатний візантиніст сучасності, який другу половину життя працював у Думбартон-Оуксі (США), характеризує епоху розквіту чернечої культури у Візантії, висвітлюючи твори та біографії іконошанувальників – Стефана Нового, Савваїта, Іоаннікія, Ігнатія, патріарха Мефодія, Феофана Сповідника, Климента Гімнографа, корпус агіографічної (житійної) літератури і аскетичних творів кінця VIII – початку IX ст. Не менш цікаво А.Каждан інтерпретує у візантійській літературі епоху “темних віків”, середньовічну легенду про Константина Великого, декілька т.зв. всесвітніх хронік, біографії Філарета Милостивого і Антонія Нового. Крім того, вчений новаторськи осмислює й жанр тогочасних комічних творів на прикладі життя Лева Катанського і Панкратія Таормінського.

У підсумку необхідно підкреслити, що пізньоантична й ранньосередньовічна візантійська література, особливо численні твори епохи т.зв. візантійського відродження, здійснила суттєвий вплив і на формування світоглядних пріоритетів, духовних ідеалів та літературних традицій Київської Русі.

-
1. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы / С.С. Аверинцев. – М.: Наука, 1977. – 367 с.
 2. Аверинцев С.С. Риторика и истоки европейской литературной традиции / С.С. Аверинцев. – М.: РАН, 1996. – 373 с.
 3. Аверинцев С.С. Типология отношения к книге в культурах Древнего Востока, античности и средневековья / С.С. Аверинцев // Античность и античные традиции в культуре народов Советского Востока. – М.: Наука, 1978. – С. 91-116.
 4. Агафий Миринеийский. Эпиграммы / Агафий Миринеийский // Памятники византийской литературы IV-IX веков / . – М.: Наука, 1968. – С. 168-178.
 5. Анна Комнина. Алексиада / Анна Комнина. – СПб.: Алетейя, 2001. – 538 с.
 6. Арефа Кесарийский. Хирсфакт, или Ненавистник чародейства / Арефа Кесарийский // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 49-53.
 7. Армурис // Византийская эпическая поэма. – М.: Наука, 1990. – С. 34-88.
 8. Афанасий Александрийский. Жизнь и учение праведного отца нашего Антония, описанные святым отцом нашим Афанасием, епископом Александрии, в послании к монахам, находящимся в чужих странах / Афанасий Александрийский // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 39-44.
 9. Бабрий. Эзоповы басни / Бабрий // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 268-270.
 10. Бартикян Р.М. Заметки о византийском эпосе о Дигенисе Акрите / Р.М. Бартикян // ВВ, 1964. – Т. XXV. – С. 148-170.
 11. Бибииков М.В. Византийская историческая проза / М.В. Бибииков. – М.: Терра, 1996. – 415 с.
 12. Варлаам и Иоасаф. – СПб.: Алетейя, 2008. – 308 с.

13. *Василий Кесарийский*. О том как молодым людям извлечь пользу из языческих книг / Василий Кесарийский // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 54-65.
14. *Васильев А.А.* Время жизни Романа Сладкопевца / А.А. Васильев // ВВ, 1901. – Т. VIII. – С. 435-478.
15. *Васильев А.А.* История Византийской империи. Т.1. Время до Крестовых походов (до 1081 г.) / А.А. Васильев. – СПб.: Алетей, 1999. – 522 с.
16. Византийские легенды / Под ред. С.В. Поляковой. – СПб.: Наука, 2004. – 303 с.
17. *Георгий Писиды*. Судьба / Георгий Писиды // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 237-239.
18. *Герцберг Г.И.* История Византии / Г.И. Герцберг. – М.: Тип-ия А. Сабурова, 1896. – XXVI, 687, VIII с.
19. *Гийу А.* Византийская цивилизация / А. Гийу. – Новосибирск: У-Фактория, 2008. – 535 с.
20. *Гранстрем Е.Э.* К вопросу о византийском минускуле / Е.Э. Гранстрем // ВВ, 1958. – Т. XIII. – С. 45-66.
21. Гранстрем Е.Э. Унциальный период византийской письменности / Е.Э. Гранстрем // ВВ, 1968. – Т. XXIX. – С. 61-82.
22. *Григорий Назианзин*. Вторая обличительная речь против императора Юлиана / Григорий Назианзин // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 81-84.
23. *Григорий Нисский*. Толкование к надписям псалмов (о смысле музыки) / Григорий Нисский // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 85-87.
24. Две византийские хроники X века. – М.: АН СССР, 1959. – 268 с.
25. Дигенис Акрит // Византийская эпическая поэма. – М.: Наука, 1990. – С. 90-125.
26. *Диль Ш.* История Византийской империи / Ш. Диль. – М.: Госполитиздат, 1948. – 410 с.
27. *Дьяконов А.П.* Иоанн Эфесский и его церковно-исторические труды / А.П. Дьяконов. – СПб.: СПбДА, 1908. – XXXII, 386, V с.
28. *Евмафий Макремволит*. Повесть об Исминии и Исмине / Евмафий Макремволит. – СПб.: Алетей, 2007. – 203 с.
29. Жизнь и деяния святых бессребреников Космы и Дамиана / Под ред. С.В. Поляковой. – СПб.: Наука, 2004. – С. 7-10.
30. Житие Михаила Синкелла // Лопарев Хр.М. Греческие жития святых VIII-IX вв. – Пг.: Феникс, 1914. – С. 137-172.
31. Житие святого Евдокима. – СПб.: СПбДА, 1893. – V, 42, II с.
32. Жития свв. Георгия Амастридского и Стефана Сурожского. – СПб.: СПбДА, 1893. – XV, 203, II с.
33. *Иоанн Дамаскин*. Источник знания / Иоанн Дамаскин // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 271-278.
34. *Иоанн Златоуст*. Гомилия на Евтропия – евнуха, патриция и консула / Иоанн Златоуст // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 90-94.
35. *Ирмшер И.* Паллад / И. Ирмшер // ВВ, 1956. – Т. XI. – С. 247-270.
36. История Византии / Под ред. С.Д. Сказкина: В 3-х т. – М.: Наука, 1967. – Т. 1. – 356 с.
37. История Византии / Под ред. С.Д. Сказкина: В 3-х т. – М.: Наука, 1967. – Т. 2. – 378 с.
38. История византийской культуры / Под ред. З.В. Удальцовой и др.: В 3-х т. – М.: Наука, 1982. – Т. 1 (IV- первая половина VII в.). – 561 с.
39. История византийской культуры / Под ред. З.В. Удальцовой и др.: В 3-х т. – М.: Наука, 1986. – Т. 2 (вторая половина VII-XII в.). – 561 с.
40. *Каждан А.П.* Два новых византийских памятника XII столетия / А.П. Каждан // ВВ, 1964. – Т. XXIV. – С. 58-77.
41. *Каждан А.П.* Из истории византийской хронографии X в. / А.П. Каждан // ВВ, 1961. – Т. XX. – С. 120-138.
42. *Каждан А.П.* История Византийской литературы (650-850) / А.П. Каждан. – СПб.: Алетей, 2007. – 531 с.
43. *Каждан А.П.* Как жили византийцы / А.П. Каждан. – М.: Наука, 1975. – 235 с.
44. *Каждан А.П.* Книга и писатель в Византии / А.П. Каждан. – М.: Наука, 1973. – 151 с.
45. *Каждан А.П.* Критические заметки по поводу изданий византийских памятников / А.П. Каждан // ВВ, 1961. – Т. XXVIII. – С. 131-146.
46. *Каждан А.П.* Никифор Хрисоверг и Николай Месарит. Опыт сравнительной характеристики / А.П. Каждан // ВВ, 1969. – Т. XXX. – С. 53-75.
47. *Касия*. Эпиграммы и гномы / Кассия // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 319-321.
48. *Кекавмен*. Слово увещательное к царю / Кекавмен // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 165-167.
49. *Кекавмен*. Стратегикон / Кекавмен. – СПб.: Алетей, 2005. – 481 с.
50. *Кирилл Скифопольский*. Житие святого Евфимия / Кирилл Скифопольский. – М.: Православный паломник, 2001. – 106 с.
51. *Кривов М.В.* Откровение Псевдо-Мефодия Патарского как отражение народных взглядов на арабское нашествие / М.В. Кривов // ВВ, 1983. – Т. 44. – С. 215-221.
52. *Кузьмина В.Д.* Девгениево деяние / В.Д. Кузьмина. – М.: Наука, 1962. – 181 с.
53. *Кулаковский Ю.А.* История Византии / Ю.А. Кулаковский: В 3-х т. – СПб.: Алетей, 2003. – Т. I. 395-518 годы. – 381 с.

54. Кулаковский Ю.А. История Византии / Ю.А. Кулаковский: В 3-х т. – СПб.: Алетейя, 2003. – Т. II. 518-602 годы. – 422 с.
55. Кулаковский Ю.А. История Византии / Ю.А. Кулаковский: В 3-х т. – СПб.: Алетейя, 2004. – Т. III. 602-717 годы. – 403 с.
56. Курбатов Г.Л. История Византии / Г.Л. Курбатов. – М.: Высшая школа, 1984. – 205 с.
57. Курбатов Г.Л. Классовая сущность учения Иоанна Златоустого / Г.Л. Курбатов // Ежегодник Музея истории религии и атеизма, 1958. – Вып. II. – С. 80-106.
58. Левченко М.В. История Византии / М.В. Левченко. – М.-Л.: Соцэжгиз, 1940. – 263 с.
59. Ливаний. Моя жизнь, или О моей судьбе / Ливаний // Поздняя греческая проза. – М.: Наука, 1960. – С. 581-587.
60. Липшиц Е.Э. Византийское общество и его культура в VIII-IX вв. / Е.Э. Липшиц. – Л.: ЛГУ, 1951. – 210 с.
61. Липшиц Е.Э. Никифор и его исторический труд / Е.Э. Липшиц // ВВ, 1950. – Т. III. – С. 55-78.
62. Липшиц Е.Э. Очерки истории византийского общества и культуры. VIII – первая половина IX в. / Е.Э. Липшиц. – М.-Л.: АН СССР, 1961. – 482 с.
63. Литаврин Г.Г. Был ли Кекавмен, автор “Стратегикона”, феодалом? / Г.Г. Литаврин // Византийские очерки, 1961. – Вып. 1. – С. 17-240.
64. Литаврин Г.Г. Как жили византийцы / Г.Г. Литаврин. – СПб.: Алетейя, 1998. – 209 с.
65. Лихачева В.Д. Искусство книги. Константинополь / В.Д. Лихачева. – М.: Искусство, 1976. – 314 с.
66. Лопарев Хр.М. Греческие жития святых VIII-IX вв. / Хр.М. Лопарев. – Пг.: Феникс, 1914. – XXXIV, 783, IX с.
67. Любарский Я.Н. Замечания к хронологии XI книги “Алексиады” Анны Комниной / Я.Н. Любарский // ВВ, 1963. – Вып. XXIII. – С. 54-73.
68. Любарский Я.Н. Критский поэт Стефан Сахликис / Я.Н. Любарский // ВВ, 1959. – Вып. XIV. – С. 46-58.
69. Медведев И.П. Византийский гуманизм / И.П. Медведев. – СПб.: Алетейя, 1997. – 337 с.
70. Медведев И.П. Очерки византийской дипломатики / И.П. Медведев. – Л.: Наука, 1988. – 241 с.
71. Михаил Аплухир. Драматий / Михаил Аплухир // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 229-234.
72. Неронова В.Д. Речи Либадия как источник по истории кризиса поздней Римской империи / В.Д. Неронова // УЗ Пермского гос-го ун-та, 1964. – №117. – С. 65-88.
73. Никифор Вриенний. Исторические записки / Никифор Вриенний // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 172-179.
74. Ницибидзе Ш.И. К происхождению греческого романа “Варлаам и Иоасаф” / Ш.И. Ницибидзе // ВВ, 1960. – Т. XVII. – С. 265-272.
75. Олимпиодор. На “Федона” Платона / Олимпиодор // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 147-148.
76. Палладий, епископ Еленопольский. Лавсаик, или Повествование о жизни святых и блаженных отцов / Палладий. – М.: Изд-во Московского подворья Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 2003. – 351 с.
77. Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – 355 с.
78. Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – 463 с.
79. Пигулевская Н.В. Византийские историки об арабах V в. / Н.В. Пигулевская // Палестинский сборник, 1964. – Т. 7 (70). – С. 89-95.
80. Пигулевская Н.В. История Нисибийской академии / Н.В. Пигулевская // Палестинский сборник, 1967. – Т. 17. – С. 23-44.
81. Пигулевская Н.В. Сирийская хроника Иешу Стилита как исторический источник / Н.В. Пигулевская // Труды института востоковедения, 1940. – Т. XXXI. – С. 37-75.
82. Поздняя греческая проза. – М.: Наука, 1960. – 693 с.
83. Полякова С.В. Византийские легенды как литературное явление / С.В. Полякова // Византийские легенды. – Л.: Наука, 1972. – С. 7-38.
84. Полякова С.В. Из истории византийского любовного романа: опыт интерпретации “Повести об Исминии и Исмине” Евмафия Макремволита / С.В. Полякова // Евмафий Макремволит. Повесть об Исминии и Исмине. – СПб.: Алетейя, 2007. – С. 5-42.
85. Полякова С.В. О некоторых художественных особенностях “Взятия Фессалоники” Иоанна Камениаты / С.В. Полякова // Две византийские хроники X века. – М.: АН СССР, 1959. – С. 242-249.
86. Попова Т.В. Византийская литература эпохи Раннего Средневековья / Т.В. Попова // История Всемирной литературы: В 9-ти т. – М.: АН СССР; Пушкинский дом, 1989. – Т. 2. Литература Средневековья. – С. 357-420.
87. Прокл Диадок. Гимн музам / Прокл Диадок // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 146-147.
88. Псевдо-Исихий (Гесихий). О мудрецах, прославившихся своей ученостью / Псевдо-Исихий (Гесихий) // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 167-170.
89. Птохо-Продром. О дурной жене / Птохо-Продром // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 212-219.
90. Райс Д.Т. Византийцы. Наследники Рима / Д.Т. Райс. – М.: Центрполиграф, 2003. – 204 с.

91. Раскаяние святой Пелагии // Византийские легенды / Под ред. С.В. Поляковой. – СПб.: Наука, 2004. – С. 18-25.
92. Роман Сладкопевец. На усопших / Роман Сладкопевец // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 209-215.
93. Рот К. История Византийской империи / К. Рот. – СПб.: Брокгауз-Эфрон, 1908. – XXXII, 546, VIII с.
94. Рудаков А.П. Очерки византийской культуры / А.П. Рудаков. – СПб.: Алетейя, 2006. – 416 с.
95. Синесий. Египетские рассказы или О промысле / Синесий // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 113-120.
96. Сыркин А.Я. Поэма о Дигенисе Акрите / А.Я. Сыркин. – М.: Наука, 1964. – 155 с.
97. Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV-VII вв.) / З.В. Удальцова. – М.: Наука, 1974. – 310 с.
98. Удальцова З.В. Италия и Византия в VI веке / З.В. Удальцова. – М.: АН СССР, 1959. – 565 с.
99. Успенский К.И. Очерки по истории Византии / К.И. Успенский. – М.: Тип-ия И. Федорова, 1917. – XXVII, 482, IV с.
100. Успенский Ф.И. История Византийской империи / Ф.И. Успенский: В 3-х т. – М.: Мысль, 1996. – Т. 1. Империя в VI-IX вв. – 827 с.
101. Успенский Ф.И. История Византийской империи / Ф.И. Успенский: В 3-х т. – М.: Мысль, 1997. – Т. 2. Период Македонской династии (867-1057). – 527 с.
102. Успенский Ф.И. Путевые записки Вениамина из Туделы / Ф.И. Успенский // Анналы, 1923. – № 3. – С. 9-20.
103. Фемистий. Валенту о вероисповеданиях / Фемистий // Поздняя греческая проза. – М.: Наука, 1960. – С. 609-620.
104. Феодорит Киррский. Повесть о людях, преданных Богу или о подвижнической жизни / Феодорит Киррский // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 127-132.
105. Феофилакт Симокатта. Письма / Феофилакт Симокатта // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 245-250.
106. Фрейберг Л.А. Византийская литература VII – первой половины IX в. / Л.А. Фрейберг // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 219-232.
107. Фрейберг Л.А. Византийская литература второй половины IX-XII вв. / Л.А. Фрейберг // Памятники византийской литературы IX-XIV веков. – М.: Наука, 1969. – С. 9-38.
108. Фрейберг Л.А. Византийская литература IV-VI вв. / Л.А. Фрейберг, Т.В. Попова // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 9-37.
109. Хвостова К.В. Византийская цивилизация как историческая парадигма / К.В. Хвостова. – СПб.: Алетейя, 2009. – 207 с.
110. Чудеса святого Георгия // Византийские легенды / Под ред. С.В. Поляковой. – СПб.: Наука, 2004. – С. 193-208.
111. Шестаков С.П. Лекции по истории Византии / С.П. Шестаков. – Казань: Тип-ия Казанского ун-та, 1915. – Т. 1. – VII, 437 с.
112. Шестаков С.П. Три поэта византийского Ренессанса / С.П. Шестаков. – Казань: КазДА, 1906. – XII, 244, III с.
113. Шульц Ю.Ф. Паллад Александрийский. Эпиграммы / Ю.Ф. Шульц // ВВ, 1964. – Т. XXIV. – С. 259-289.
114. Эней Софист. Письма / Эней Софист // Памятники византийской литературы IV-IX веков. – М.: Наука, 1968. – С. 157-161.

References

1. Averintsev S.S. Poetika rannevizantiiskoi literatury / S.S. Averintsev. – М.: Nauka, 1977. – 367 s.
2. Averintsev S.S. Ritorika i istoki evropeiskoi literaturnoi traditsii / S.S. Averintsev. – М.: RAN, 1996. – 373 s.
3. Averintsev S.S. Tipologiya otnosheniia k knige v kul'turakh Drevnego Vostoka, antichnosti i srednevekov'ia / S.S. Averintsev // Antichnost' i antichnye traditsii v kul'ture narodov Sovetskogo Vostoka. – М.: Nauka, 1978. – С. 91-116.
4. Agafii Mirineiskii. Epigrammy / Agafii Mirineiskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov / . – М.: Nauka, 1968. – С. 168-178.
5. Anna Komnina. Aleksiada / Anna Komnina. – SPb.: Aleteiia, 2001. – 538 s.
6. Arefa Kesariiskii. Khirosfakt, ili Nenavistnik charodeistva / Arefa Kesariiskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – М.: Nauka, 1969. – С. 49-53.
7. Armuris // Vizantiiskaia epicheskaia poema. – М.: Nauka, 1990. – С. 34-88.
8. Afanasii Aleksandriiskii. Zhizn' i uchenie pravednogo ottsa nashego Antoniiia, opisannye sviatym ottsom nashim Afanasiem, episkopom Aleksandrii, v poslanii k monakham, nakhodiashchimsia v chuzhikh stranakh / Afanasii Aleksandriiskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – М.: Nauka, 1968. – С. 39-44.
9. Babrii. Ezopovy basni / Babrii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – М.: Nauka, 1968. – С. 268-270.
10. Bartikian R.M. Zametki o vizantiiskom epose o Digenise Akrite / R.M. Bartikian // VV, 1964. – Т. XXV. – С. 148-170.
11. Bibikov M.V. Vizantiiskaia istoricheskaia proza / M.V. Bibikov. – М.: Terra, 1996. – 415 s.
12. Varlaam i Ioasaf. – SPb.: Aleteiia, 2008. – 308 s.
13. Vasilii Kesariiskii. O tom kak molodym liudiam izvlech' pol'zu iz iazycheskikh knig / Vasilii Kesariiskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – М.: Nauka, 1968. – С. 54-65.
14. Vasil'ev A.A. Vremia zhizni Romana Sladkopevtsa / A.A. Vasil'ev // VV, 1901. – Т. VIII. – С. 435-478.

15. Vasil'ev A.A. Istoriiia Vizantiiskoi imperii. T. I. Vremia do Krestovyykh pokhodov (do 1081 g.) / A.A. Vasil'ev. – SPb.: Aleteiia, 1999. – 522 s.
16. Vizantiiskie legendy / Pod red. S.V. Poliakovoi. – SPb.: Nauka, 2004. – 303 s.
17. Georgii Pisida. Sud'ba / Georgii Pisida // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 237-239.
18. Gertsberg G.I. Istoriiia Vizantii / G.I. Gertsberg. – M.: Tip-iia A. Saburova, 1896. – XXVI, 687, VIII s.
19. Giiu A. Vizantiiskaia tsivilizatsiia / A. Giiu. – Novosibirsk: U-Faktoriia, 2008. – 535 s.
20. Granstrem E.E. K voprosu o vizantiiskom minuskule / E.E. Granstrem // VV, 1958. – T. XIII. – S. 45-66.
21. Granstrem E.E. Untsial'nyi period vizantiiskoi pis'mennosti / E.E. Granstrem // VV, 1968. – T. XXX. – S. 61-82.
22. Grigorii Nazianzin. Vtoraia oblichitel'naia rech' protiv imperatora Iuliana / Grigorii Nazianzin // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 81-84.
23. Grigorii Nisskii. Tolkovanie k nadpisiam psalmov (o smysle muzyki) / Grigorii Nisskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 85-87.
24. Dve vizantiiskie khroniki Kh veka. – M.: AN SSSR, 1959. – 268 s.
25. Digenis Akrit // Vizantiiskaia epicheskaia poema. – M.: Nauka, 1990. – S. 90-125.
26. Dil' Sh. Istoriiia Vizantiiskoi imperii / Sh. Dil'. – M.: Gospolitizdat, 1948. – 410 s.
27. D'iakonov A.P. Ioann Efesskii i ego tserkovno-istoricheskie trudy / A.P. D'iakonov. – SPb.: SPbDA, 1908. – XXXII, 386, V s.
28. Evmafii Makremvolit. Povest' ob Isminii i Ismine / Evmafii Makremvolit. – SPb.: Aleteiia, 2007. – 203 s.
29. Zhizn' i deianiiia sviatykh bessrebrenikov Kosmy i Damiana / Pod red. S.V. Poliakovoi. – SPb.: Nauka, 2004. – S. 7-10.
30. Zhitie Mikhaila Sinkella // Loparev Khr.M. Grecheskie zhitiiia sviatykh VIII-IX vv. – Pg.: Feniks, 1914. – S. 137-172.
31. Zhitie sviatogo Evdokima. – SPb.: SPbDA, 1893. – V, 42, II s.
32. Zhitiiia svv. Georgiia Amastridskogo i Stefana Surozhskogo. – SPb.: SPbDA, 1893. – XV, 203, II s.
33. Ioann Damaskin. Istochnik znaniia / Ioann Damaskin // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 271-278.
34. Ioann Zlatoust. Gomiliia na Evtropiia – evnukha, patritsiia i konsula / Ioann Zlatoust // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 90-94.
35. Irmsher I. Pallad / I. Irmsher // VV, 1956. – T. XI. – S. 247-270.
36. Istoriiia Vizantii / Pod red. S.D. Skazkina: V 3-kh t. – M.: Nauka, 1967. – T. 1. – 356 s.
37. Istoriiia Vizantii / Pod red. S.D. Skazkina: V 3-kh t. – M.: Nauka, 1967. – T. 2. – 378 s.
38. Istoriiia vizantiiskoi kul'tury / Pod red. Z.V. Udal'tsovoi i dr.: V 3-kh t. – M.: Nauka, 1982. – T. 1 (IV-pervaia polovina VII v.). – 561 s.
39. Istoriiia vizantiiskoi kul'tury / Pod red. Z.V. Udal'tsovoi i dr.: V 3-kh t. – M.: Nauka, 1986. – T. 2 (vtoraia polovina VII-XII v.). – 561 s.
40. Kazhdan A.P. Dva novykh vizantiiskikh pamiatnika KhII stoletiiia / A.P. Kazhdan // VV, 1964. – T. XXIV. – S. 58-77.
41. Kazhdan A.P. Iz istorii vizantiiskoi khronografii Kh v. / A.P. Kazhdan // VV, 1961. – T. KhKh. – S. 120-138.
42. Kazhdan A.P. Istoriiia Vizantiiskoi literatury (650-850) / A.P. Kazhdan. – SPb.: Aleteiia, 2007. – 531 s.
43. Kazhdan A.P. Kak zhili vizantiitsy / A.P. Kazhdan. – M.: Nauka, 1975. – 235 s.
44. Kazhdan A.P. Kniga i pisatel' v Vizantii / A.P. Kazhdan. – M.: Nauka, 1973. – 151 s.
45. Kazhdan A.P. Kriticheskie zametki po povodu izdaniia vizantiiskikh pamiatnikov / A.P. Kazhdan // VV, 1961. – T. XXVIII. – S. 131-146.
46. Kazhdan A.P. Nikiifor Khrisoverg i Nikolai Mesarit. Opyt sravnitel'noi kharakteristiki / A.P. Kazhdan // VV, 1969. – T. XXX. – S. 53-75.
47. Kasiia. Epigrammy i gnomy / Kasiia // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 319-321.
48. Kekavmen. Slovo uveshchatel'noe k tsariu / Kekavmen // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 165-167.
49. Kekavmen. Strategikon / Kekavmen. – SPb.: Aleteiia, 2005. – 481 s.
50. Kirill Skifopol'skii. Zhitie sviatogo Evfimiia / Kirill Skifopol'skii. – M.: Pravoslavnyi palomnik, 2001. – 106 s.
51. Krivov M.V. Otkrovenie Psevdo-Mefodiia Patarskogo kak otrazhenie narodnykh vzgliadov na arabskoe nashestvie / M.V. Krivov // VV, 1983. – T. 44. – S. 215-221.
52. Kuz'mina V.D. Devgenievo deianie / V.D. Kuz'mina. – M.: Nauka, 1962. – 181 s.
53. Kulakovskii Iu.A. Istoriiia Vizantii / Iu.A. Kulakovskii: V 3-kh t. – SPb.: Aleteiia, 2003. – T. I. 395-518 gody. – 381 s.
54. Kulakovskii Iu.A. Istoriiia Vizantii / Iu.A. Kulakovskii: V 3-kh t. – SPb.: Aleteiia, 2003. – T. II. 518-602 gody. – 422 s.
55. Kulakovskii Iu.A. Istoriiia Vizantii / Iu.A. Kulakovskii: V 3-kh t. – SPb.: Aleteiia, 2004. – T. III. 602-717 gody. – 403 s.
56. Kurbatov G.L. Istoriiia Vizantii / G.L. Kurbatov. – M.: Vysshiaia shkola, 1984. – 205 s.
57. Kurbatov G.L. Klassovaia sushchnost' ucheniia Ioanna Zlatoustogo / G.L. Kurbatov // Ezhegodnik Muzeia istorii religii i ateizma, 1958. – Vyp. II. – S. 80-106.
58. Levchenko M.V. Istoriiia Vizantii / M.V. Levchenko. – M.-L.: Sotsekgiz, 1940. – 263 s.
59. Livanii. Moia zhizn', ili O moei sud'be / Livanii // Pozdniaia grecheskaia proza. – M.: Nauka, 1960. – S. 581-587.
60. Lipshits E.E. Vizantiiskoe obshchestvo i ego kul'tura v VIII-IX vv. / E.E. Lipshits. – L.: LGU, 1951. – 210 s.
61. Lipshits E.E. Nikoifor i ego istoricheskii trud / E.E. Lipshits // VV, 1950. – T. III. – S. 55-78.

62. Lipshits E.E. Ocherki istorii vizantiiskogo obshchestva i kul'tury. VIII – pervaiia polovina IX v. / E.E. Lipshits. – M.-L.: AN SSSR, 1961. – 482 s.
63. Litavrin G.G. Byl li Kekavmen, avtor “Strategikona”, feodalom? / G.G. Litavrin // Vizantiiskie ocherki, 1961. – Vyp. 1. – S. 17-240.
64. Litavrin G.G. Kak zhili vizantiitsy / G.G. Litavrin. – SPb.: Aleteiia, 1998. – 209 s.
65. Likhacheva V.D. Iskustvo knigi. Konstantinopol' / V.D. Likhacheva. – M.: Iskustvo, 1976. – 314 s.
66. Loparev Khr.M. Grecheskie zhitia sviatykh VIII-IX vv. / Khr.M. Loparev. – Pg.: Feniks, 1914. – XXXIV, 783, IX s.
67. Liubarskii Ia.N. Zamechaniia k khronologii XI knigi “Aleksiady” Anny Komninoi / Ia.N. Liubarskii // VV, 1963. – Vyp. XXIII. – S. 54-73.
68. Liubarskii Ia.N. Kritskii poet Stefan Sakhlikis / Ia.N. Liubarskii // VV, 1959. – Vyp. XIV. – S. 46-58.
69. Medvedev I.P. Vizantiiskii gumanizm / I.P. Medvedev. – SPb.: Aleteiia, 1997. – 337 s.
70. Medvedev I.P. Ocherki vizantiiskoi diplomatiki / I.P. Medvedev. – L.: Nauka, 1988. – 241 s.
71. Mikhail Aplukhir. Dramatii / Mikhail Aplukhir // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 229-234.
72. Neronova V.D. Rechi Libaniia kak istochnik po istorii krizisa pozdnei Rimskoi imperii / V.D. Neronova / UZ Permskogo gos-go un-ta, 1964. – №117. – S. 65-88.
73. Nikifor Vriennii. Istoricheskie zapiski / Nikifor Vriennii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 172-179.
74. Nitsibidze Sh.I. K proiskhozhdeniiu grecheskogo romana “Varlaam i Ioasaf” / Sh.I. Nitsibidze // VV, 1960. – T. XVII. – S. 265-272.
75. Olimpiodor. Na “Fedona” Platona / Olimpiodor // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 147-148.
76. Palladii, episkop Elenopol'skii. Lavsaik, ili Povestvovanie o zhizni sviatykh i blazhennykh ottsov / Palladii. – M.: Izd-vo Moskovskogo podvor'ia Sviato-Troitskoi Sergievoi Lavry, 2003. – 351 s.
77. Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – 355 s.
78. Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – 463 s.
79. Pigulevskaia N.V. Vizantiiskie istoriki ob arabakh V v. / N.V. Pigulevskaia // Palestinskii sbornik, 1964. – T. 7 (70). – S. 89-95.
80. Pigulevskaia N.V. Istoriia Nisibiiskoi akademii / N.V. Pigulevskaia // Palestinskii sbornik, 1967. – T. 17. – S. 23-44.
81. Pigulevskaia N.V. Siriiskaia khronika Ieshu Stilita kak istoricheskii istochnik / N.V. Pigulevskaia // Trudy instituta vostokovedeniia, 1940. – T. XXXI. – S. 37-75.
82. Pozdniaia grecheskaia proza. – M.: Nauka, 1960. – 693 s.
83. Poliakova S.V. Vizantiiskie legendy kak literaturnoe iavlenie / S.V. Poliakova // Vizantiiskie legendy. – L.: Nauka, 1972. – S. 7-38.
84. Poliakova S.V. Iz istorii vizantiiskogo liubovnogo romana: opyt interpretatsii “Povesti ob Isminii i Ismine” Evmafii Makremvolita / S.V. Poliakova // Evmafii Makremvolit. Povest' ob Isminii i Ismine. – SPb.: Aleteiia, 2007. – S. 5-42.
85. Poliakova S.V. O nekotorykh khudozhestvennykh osobennostiakh “Vziatiiia Fessaloniki” Ioanna Kameniaty / S.V. Poliakova // Dve vizantiiskie khroniki Kh veka. – M.: AN SSSR, 1959. – S. 242-249.
86. Popova T.V. Vizantiiskaia literatura epokhi Rannego Srednevekov'ia / T.V. Popova // Istoriia Vsemirnoi literatury: V 9-ti t. – M.: AN SSSR; Pushkinskii dom, 1989. – T. 2. Literatura Srednevekov'ia. – S. 357-420.
87. Prokl Diadokh. Gimn muzam / Prokl Diadokh // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IKh vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 146-147.
88. Psevdo-Isikhii (Gesikhii). O mudretsakh, proslavivshikhsia svoei uchenost'iu / Psevdo-Isikhii (Gesikhii) // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 167-170.
89. Ptokho-Prodrom. O durnoi zhene / Ptokho-Prodrom // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IKh-KhIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 212-219.
90. Rais D.T. Vizantiitsy. Nasledniki Rima / D.T. Rais. – M.: Tsentrpoligraf, 2003. – 204 s.
91. Raskaianie sviatoi Pelagii // Vizantiiskie legendy / Pod red. S.V. Poliakovoi. – SPb.: Nauka, 2004. – S. 18-25.
92. Roman Sladkopevets. Na usopshikh / Roman Sladkopevets // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 209-215.
93. Rot K. Istoriia Vizantiiskoi imperii / K. Rot. – SPb.: Brokgauz-Efron, 1908. – XXXII, 546, VIII s.
94. Rudakov A.P. Ocherki vizantiiskoi kul'tury / A.P. Rudakov. – SPb.: Aleteiia, 2006. – 416 s.
95. Sinesii. Egipetskie rasskazy ili O promysle / Sinesii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 113-120.
96. Syrkin A.Ia. Poema o Digenise Akrite / A.Ia. Syrkin. – M.: Nauka, 1964. – 155 s.
97. Udal'tsova Z.V. Ideino-politicheskaia bor'ba v rannei Vizantii (po dannym istorikov IV-VII vv.) / Z.V. Udal'tsova. – M.: Nauka, 1974. – 310 s.
98. Udal'tsova Z.V. Italiia i Vizantiia v VI veke / Z.V. Udal'tsova. – M.: AN SSSR, 1959. – 565 s.
99. Uspenskii K.I. Ocherki po istorii Vizantii / K.I. Uspenskii. – M.: Tip-iia I. Fedorova, 1917. – KhKhVII, 482, IV s.
100. Uspenskii F.I. Istoriia Vizantiiskoi imperii / F.I. Uspenskii: V 3-kh t. – M.: Mysl', 1996. – T. 1. Imperiia v VI-IX vv. – 827 s.

101. Uspenskii F.I. Istoriiia Vizantiiskoi imperii / F.I. Uspenskii: V 3-kh t. – M.: Mysl', 1997. – T. 2. Period Makedonskoi dinastii (867-1057). – 527 s.
102. Uspenskii F.I. Putevye zapiski Veniamina iz Tudely / F.I. Uspenskii // Annaly, 1923. – № 3. – S. 9-20.
103. Femistii. Valentu o veroispovedaniiakh / Femistii // Pozdniaia grecheskaia proza. – M.: Nauka, 1960. – S. 609-620.
104. Feodorit Kirrskii. Povest' o liudiakh, predannykh Bogu ili o podvizhnicheskoi zhizni / Feodorit Kirrskii // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 127-132.
105. Feofilakt Simokatta. Pis'ma / Feofilakt Simokatta // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 245-250.
106. Freiberg L.A. Vizantiiskaia literatura VII – pervoi poloviny IX v. / L.A. Freiberg // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 219-232.
107. Freiberg L.A. Vizantiiskaia literatura vtoroi poloviny IX-XII vv. / L.A. Freiberg // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IX-XIV vekov. – M.: Nauka, 1969. – S. 9-38.
108. Freiberg L.A. Vizantiiskaia literatura IV-VI vv. / L.A. Freiberg, T.V. Popova // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 9-37.
109. Khvostova K.V. Vizantiiskaia tsivilizatsiia kak istoricheskaiia paradigma / K.V. Khvostova. – SPb.: Aleteiia, 2009. – 207 s.
110. Chudesa sviatogo Georgiia // Vizantiiskie legendy / Pod red. S.V. Poliakovoi. – SPb.: Nauka, 2004. – S. 193-208.
111. Shestakov S.P. Leksii po istorii Vizantii / S.P. Shestakov. – Kazan': Tip-iia Kazanskogo un-ta, 1915. – T. 1. – VII, 437 s.
112. Shestakov S.P. Tri poeta vizantiiskogo Renessansa / S.P. Shestakov. – Kazan': KazDA, 1906. – XII, 244, III s.
113. Shul'ts Iu.F. Pallad Aleksandriiskii. Epigrammy / Iu.F. Shul'ts // VV, 1964. – T. XXIV. – S. 259-289.
114. Enei Sofist. Pis'ma / Enei Sofist // Pamiatniki vizantiiskoi literatury IV-IX vekov. – M.: Nauka, 1968. – S. 157-161.

Отримано 20.03.2015